

ARTA CINEMATOGRAFICĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA.*

UN POST SCRIPTUM DIN PARTEA AUTORILOR

CINEMATOGRAPHIC ART FROM THE REPUBLIC OF MOLDOVA. A POST SCRIPTUM FROM AUTHORS

Summary. For the first time in the Moldavian cinematography, a fundamental complex proceeding was created, being dedicated to the evolution of the fiction, non-fiction and animation movie within time context. The authors of the given research, carrying out polemics with hermetic character of the research of the former movie's history, rally to a modern approach of the cinematography as a multidimensional phenomenon, resulting from a broad historical-political and historical-cultural context. Through some unpublished documentary sources, selected from the archives of the State and party, there have been elucidated inherent dramas of the creation process in a totalitarian country, conflicts of a maximum tension between the artist and the authorities. The study highlights the originality and value of the local movie in various hypostases: document of the time, meta-language of the culture, socio-psychological portrait of generations, emphasizing the ideatic-national contribution of the national movie school to the enrichment of the exponential trends of the universal movie - neofolklore, poetic realism, neoromanticism. Within unprecedented socio-cultural trends of the modern Europe to retrieve all its ethnic ramifications, the valorification of the national arts has a priority role in overruling the crisis of identity.

Keywords: synthesis, cinematographic art, modern methodology, context of time, artist-authority relationship.

Rezumat. Pentru prima dată în filmologia națională a fost elaborată o lucrare fundamentală de sinteză consacrată evoluției filmului de ficțiune, de nonficțiune și de animație în contextul timpului. Autorii lucrării, polemizând cu caracterul ermetic al studierii istoriei filmului încetățenit în filmologia sovietică, se raliază unei abordări moderne a cinematografeiei drept un fenomen multidimensional, conștientizat într-un larg context istorico-politic și istorico-cultural. Prin intermediul unor surse documentare inedite, selectate din arhivele de stat și de partid, au fost elucidate dramele imanente ale procesului de creație într-o țară totalitară, conflictele de o tensiune maximă între artist și putere. Studiul pune în valoare originalitatea și valoarea filmului autohton în diverse ipostaze: de document al timpului, metalimbaj al culturii, portretul socio-psihologic al generațiilor, accentuând contribuția ideatică-estetică a școlii naționale de film la îmbogățirea curentelor exponențiale ale filmului universal – neofolclorismul, realismul poetic, neoromantismul. În cadrul tendințelor socio-culturale fără precedent ale Europei moderne de a-și regăsi toate ramificările etnice, valorificarea artelor naționale deține un rol prioritar în depășirea crizelor de identitate.

Cuvinte-cheie: studiu de sinteză, artă cinematografică, metodologie modernă, contextul timpului, relația artist-putere.

Sacramentală întrebare „a fost ori nu a fost” o cinematografie națională cu o pronunțată tentă originală, devenind tot mai actuală în ultimele decenii, nu a avut cum să nu devină o piatră de încercare și pentru autorii acestui studiu, învinuiți de crearea unei Atlantide cinematografice – rod al visărilor romantice.

Or, răspunsurile la provocările generațiilor post-moderniste au devenit mult mai clare și argumentate în urma insistențelor sondaje filmologice în adâncurile cunoașterii cinematografice, descoperind adevăruri și fenomene nebănuite anterior. Anume urmărirea pas cu pas a evoluției/involuției filmului autohton (de ficțiune, de nonficțiune, de animație) pe parcursul unei jumătăți de secol, a permis reintegrarea epocilor istorice într-un tot întreg, și, anume această viziune pa-

noramică, a permis includerea celei de a șaptea artă atât în cadrul general al culturii naționale, cât și în contextul multicultural al cinematografeiei universale. Doar atunci autorii volumului au cutedat să confrunte opiniile superficiale și incompetente cu noi concepte și sinteze teoretice cristalizate consecutiv în diverse faze ale decodificării sensurilor autentice ale procesului cinematografic autohton.

Deși s-a acordat o importanță metodologică majoră contextualizării obiectului de studiu, suprasarcina acestei istorii s-a pretat unor reabilitări antropocentrice, reamplasând istoria cinematografică în circuitul firesc al istoriei artei cu caracterul ei preponderent filozofico-estetic. Criteriile artistice substituind cele ideologice, s-a purces la o reevaluare a trecutului istoric prin intermediul racursiului „artist-putere” de primă importanță pentru evoluția culturii într-un stat totalitar. Astfel, dramele creației, invadând paginile acestui volum, s-au cristalizat în mici psihobiografii,

* *Arta cinematografică din Republica Moldova*, Chișinău: Editura „Grafe-ma Libris”, 2014. 640 p. Autori: dr. hab. Ana-Maria Plămădeală (filmul de ficțiune), dr. Dumitru Olărescu (filmul de nonficțiune), dr. Violeta Tîpa (filmul de animație).

volumul dezvăluind complexe stări de spirit ale artistului bântuit de „teroarea istoriei” sovietice. Aspectele socio-psihologice, uneori psihanalitice, au consolidat ideea inițială de a suprapune istoria artei cu cea a istoriei destinelor umane prin surprinderea unor stări de spirit ale omului la o cotă maximă a sensibilității de excepție a Artistului.

Doar reevaluarea principiilor metodologice în scopul elaborării unei istorii prin grila noilor cunoștințe atât din sferele socio-politice, cât și din cele ale psihologiei și filozofiei creației, a alimentat conștiința de sine a actului filmologic, contribuind, până la urmă, la asumarea responsabilității pentru a confirma existența unui univers distinct pe harta cinematografiilor universale, cel al filmului basarabean, marcat de o puternică personalitate artistică și un cu totul aparte destin creator.

Or, cea mai tânără cinematografie din republicile ex-sovietice a reușit să-și demonstreze competitivitatea chiar prin cel de al doilea film de ficțiune, care s-a dovedit un inspirat precursor al neofolclorismului cinematografic. Dinamica primului deceniu, când s-a înregistrat o fulminantă „ardere a etapelor”, însoțită de intuiții providențiale, dar și de un entuziasm ardent alimentat de setea cineaștilor de a fi auziți și înțeleși de lume, a favorizat de timpuriu înscrierea în avangarda căutărilor artistice.

Urmează „deceniul de aur” al anilor 1960, când filmul autohton își consolidează autoritatea printre cinematografiile cu renume (rusă, georgiană, ucraineană), impulsivând ori certificând apogeul unor curente exponențiale, în special neoromantismul, și cucerind, concomitent, spectatorul din străinătate. Fascinantă epocă a timidei „renașteri etnice” a însemnat pentru cultura națională în general și arta cinematografică în special, o ieșire din anonimat într-o da glasul unui suflet etnic bântuit de atrocitățile istoriei dar și răsplătit de revelațiile spiritului său atotcreator.

Filmele-pilon, deși puține la număr, semnalau apariția unei galaxii artistice fascinante prin nostalgia originilor și armonia omului cu natura, cruzimea istoriei fiind contracarată de spiritul cuceritor și înălțător al artistului. Aceste filme relevă o filozofie a vieții aparte, concretul fiind asimilat de peren, tipul – de arhetip, materialul – de spiritual, acțiunea – de meditație. În discursurile mitopoetice predomină altruismul eroului romantic, care își exprimă mesajul prin ascensiunea spirituală și prin efervescența aspirației spre ideal, spre absolut. Inspiratele opere filmice excelând în spațiile generoase ale genurilor limitrofe – filmul-baladă, filmul-poem, filmul-elegie, înscrise în formula parabolică a filmului-călătorie, au adus o contribuție distinctă la îmbogățirea peisajului cinematografiilor universale.

Aspirația cineaștilor șaizeciști de a redescoperi structura spirituală a neamului românesc prin plifon-

nismul unic al celei de a șapte arte axate pe interferența diverselor limbaje artistice s-a soldat cu inaugurarea unei școli naționale de film, cinematografia moldovenească a acelor ani devenind, prin excelență, un metalimbaj al culturii naționale. Premiile și distincțiile la prestigioasele festivaluri cinematografice (Cannes, San-Sebastiano, Milano, Mar del Plato etc.) demonstrează fără echivoc înalta prețuire a originalității artistice a tinerii cinematografiilor.

Așa era să fie că anume în fosta RSSM în urma caracterului deosebit de crunt al cenzurii ideologice, revigorarea vetustelor formule staliniste ale perioadei „socialismului elevat” să înregistreze o extremă tragică. Opurile filmice de tristă amintire prezintă naufragiul trăit în epoca „artei fără artă” la o cotă maximă, semnând un diagnostic iremediabil bolilor spirituale ale totalitarismului. Această dislocare violentă din efervescența „renașterii etnice” în obscuritatea stagnării, când tinerețea orbitoare a șaizeciștilor s-a transformat, sărind peste maturitate, în indiferența rece a bătrâneții avansate, a culminat cu șocuri psihice irecuperabile soldate cu imperativul exodului liderilor artei cinematografice.

Prin ironia sorții, și această perioadă prezintă o elocvență maximă. Nu însă prin fulminanta ascensiune artistică, ci prin gradul degradării unei cinematografiilor altădată atât de inspirată. Opurile cinematografice, ce proslăveau fără jenă ideile grandomane, fantasmagorice, dar și extrem de nocive, cum s-a constatat mai târziu, ale liderului de partid conțin o mărturie grăitoare a „spălării de creier”, contracarând tendințele reacționare de a reabilita acea epocă iluzorie de „netimp”.

Desființarea gândirii și simțirii artistice, blamarea talentului ca a celui mai mare „viciu” a avut consecințe dintre cele mai dramatice. Astfel, la începutul restrukturării încercările febrile ale cineaștilor de a se regăsi pe sine în peisajul arid al filmului autohton erau eclipsate de „golurile artistice” și umane, adevărind o acută criză de identitate spirituală, care a afectat nemilos toate generațiile *in corpore*.

Și, totuși, în contextul vibrant de adevăr al restrukturării s-a produs minunea regenerării elanului creator, ultima etapă a filmului moldovenesc demonstrând atât o continuitate a gândirii cinematografice în spațiul generos al matricii stilistice de filiație mitopoetică, cât și noi simbioze dintre paradigmele ancestrale și desacralizările postmoderniste. A fost o revelație pentru autorii studiului să descopere în această perioadă zbuciumată, când se căutau febril noi rosturi existențiale și artistice, cristalizarea elementelor unei noi epoci cinematografice infinit mai complexe și paradoxale. Simbioza dintre ludicul demitizator și tragicul spiritualizat cu o pronunțată tentă apocaliptică a „sfârșitului istoriei” prevestea, pentru prima oară în evoluția cine-

matografeii autohtone, o sincronizare vădită cu filmul vest-european.

S-a întâmplat însă ca aceste scipitoare orizonturi să fie instantaneu adumbrite de smogul sufocant venind din hornurile studioului „Moldova-film”. Monopolizând studioul în scopul adulării ambițiilor sale de actor și regizor, Valentin Todercan, susținut cu zel de un oarecare Ion Șiman, în urma politicii de epurare a cineaștilor profesioniști, au instaurat în cinematografia autohtonă un amatorism omniprezent. Consecințele aroganței impostorilor nu s-au lăsat mult așteptate: pe parcursul unui deceniu s-a distrus cu o vehemență nemaivăzută tot ce este suflare cinematografică din punct de vedere artistic dar și cel industrial, filmul moldovenesc a căta oară fumegând pe ruinele incendiului herostratic.

Starea actuală de cvasiexistență a studioului „Moldova-film” este o mărturie a faptului că este pe cale de dispariție un domeniu cultural de o deosebită rezonanță spirituală, deținătorul unui rol aparte în conștiința de sine a sufletului etnic – filmului moldovenesc, care a cunoscut epoca sa de glorie, dar și decenii de eclipsă a spiritului cutezător, relevând una dintre cele mai dramatice traiectorii ale destinului creator în contextul altor arte.

Or, se înțelege de la sine că anume arta cinematografică deține o preponderență de netăgăduit în ecologia grav afectată a sufletului omului modern. De aceea una dintre condițiile triumfului umanismului asupra neobarbarismului constă în imperativul supraviețuirii

în noul context mediatic al tuturor cinematografiilor naționale, atât a celor ce au stat la temelia fenomenului filmic universal, cât și a exponenților „țărilor mici”, printre care și Republica Moldova, care au bulversat prin noi idei filozofice și viziuni estetice ecranul în a doua jumătate a secolului XX.

Considerăm că cinematografia mondială va pierde din integritate dacă va dispărea orice galaxie cinematografică, ea nemaireușind să-și onoreze misiunea sa socioculturală universală – cunoașterea lumii prin diversitatea discursurilor cinematografice. Desigur, imaginea cinematografică nu va mai fi niciodată completă dacă omenirea va fi văduvită de acel cinecosmos irepetabil, în care revelațiile sufletului etnic au răspuns năzuinței omului modern de a cunoaște modele de spiritualizare și metode de reedificare a dimensiunii umanului, abolind nostalgia consacării eroice.

În contextul reintegrării țărilor estice în spațiul general european se reactualizează la o cotă maximă statutul identitar al culturilor diverselor etnii. Or, datorită caracterului polifonic nemaiîntâlnit al „sinesteticii” filmice, cea de a șaptea artă găzduiește manifestările identitare ale etniilor est-europene la toate nivelurile și dimensiunile conștientului și subconștientului uman. La rândul lui, posedând un tezaur spiritual unic al epocilor istorice, și filmul moldovenesc deține o posibilitate prioritară de a iniția multășteptatul dialog dintre Estul și Vestul european prin scoaterea din anonimul a unui univers etno-cultural prea puțin cunoscut în lume.

Petru Balan. Scenografie (schiță) la spectacolul *Julieta și Romeo* de W. Shakespeare, regia A. Battistini. Teatrul Național „Mihai Eminescu”, 2007.